

SCRIPTVM
C A S P R I N G I V M
le jaargang - special
Onder redaksie van:
Bert Stamkot
Schepenenstraat 2a
Gorinchem
Tel: 01830 - 2 46 62
Hoofdredakteur SC:
Teo Cornet
Santcade 16 Sleeuwijk
Tel: 01833 - 16 61
SC is het orgaan van
de afd. Gorinchem e.o
van de Nederlandse
Jeugdbond ter bestude
ring v.d Geschiedenis
SC verschijnt 6x p.j.
Leden en donateurs v.
d. afdeling ontvangene
het blad gratis.e
Losse nummers f1,- pse
Abonnementen f5,- p.j
Giro-rekening 2304200
t.n.v. penningmeestere
NJBG afd Gorinchem eoe
onder vermelding van:e
NJBG abonnement SC
Oplage ± 150
Niets uit deze uitga-
ve mag gepubliceerd
worden, zonder toe-
stemming van redaksie
en/of auteur(s) van
het geschrevene

29-11-71e

I N H O U D	
omslag (ontwerp Bert Stamkot)	
pagina 3	Voorwoord
pagina 4	De Groote- of Zuid hollandsche Waard.
pagina 5	De Grote- of Sinte Elizabethsvloed van 18 op 19 november 1421.
pagina 6	Welke dorpen zijn verdwenen?
pagina 8	Herovering van het land op het water.
pagina 9	De Biesbosch
pagina 10	VERANDERINGEN VAN DE FLORA IN DE BIES BOS TEN GEVOLGE VAN DE AFSLUITING VAN HET HARINGVLIET. - G.H.J.de KROON -
pagina 12	Kaart van de Groote Waard rond 1300. Noten Literatuurlijst.

S C I 1972

gaat er weer doodgewoon uit-
zien, maar dan moet alle copy
wel in januari binnenzijn!

Met dank aan dhr W.v.d.Heijden
voor zijn medewerking aan de-
ze SC.

VOORWOORD

Het lag bij het in het leven roepen van ons blad SC, in de bedoeling om naast de zes gebruikelijke nummers, één speciaal nummer, over één min of meer actueel onderwerp uit te brengen.

Het idee om een special aan dit onderwerp (het ontstaan en weer verdwijnen van de Biesbos) te wijden, is geboren, toeneer voor één van de vorige SC's een stukje copy over de Biesbos was ingezonden. Een actueel onderwerp gezien het verdwijnen van dit stuk natuurgebied, met name het veranderen van het fysisch milieu, mede waarom we ons zeer gelukkig prijzen met de gastbijdrage van de op dit gebied deskundige dhr G.H.J. de Kroon; een historisch onderwerp gezien het feit, dat deze Biesbos, een litteken is, achtergelaten door het geweld, waarmee de Grote- of Ste Elizabethsvloed, precies 550 jaar geleden, de Groote- of Zuidhollandse Waard wegsloeg.

We hebben geprobeerd een zo volledig mogelijk beeld te schetsen, Tijd en financiën hebben echter onmiskenbaar hun sporen achtergelaten, al is het alleen maar het late verschijnen van deze special. En last but not least: eventuele op- en aanmerkingen zijn van harte welkom!

Bert Stamkot

Gesch eekr NJBG Gorinchem

29 november 1971

SLIJTERIJ 'T UYLTJE

Gasthuisstraat 23. Tel 23702e
Gorinchem

Dranken worden gratis
thuisbezorgd

't Pesthuys

BAGUNENWALSTR 22

ELKE DONDERDAG EN

ZATERDAG AVOND OPEN

NJBG-GEBOUW

(advertenties)

DE GROOTE OF ZUIDHOLLANDSCHE WAARD

De Groote- of Zuidhollandsche Waard ontstond tussen 1230 en 1270 l0, door afdamming van de Maas bij Hedikhuizen (bij 's-Hertogenbosch), waardoor de Maas een nieuwe loop, richting Woudrichem, ging volgen; en door het leggen van een dam met uitwateringssluizen te Maasdam (in de Hoeksche Waard), alsmede door het afdammen van de rivier de Dubbel. Deze Dubbel splitste zich ten zuidoosten van Dordrecht van de Maas, in noordwestelijke richting af, en mondde ten zuiden van Dordrecht in de Waal, de tegenwoordige Oude Maas.

Tussen de Dubbel en de Maas lag de Tiesselingswaard, die met de Durdrecksweerd in het noorden (tussen Merwede en Dubbel), en de Veenriem in het zuiden verbonden werd tot één waterstaatkundig geheel, waartoe ook het Land van Heusden en Altena behoorden. De ringdijk welke de gehele Waard omgaf, liep langs de bestaande Maastak, van Hedikhuizen naar Woudrichem, langs de Waal (nu Boven- en Beneden Merwede) tot Dordrecht, en van Dordrecht langs de (Buiten) Dubbel tot Hoeke (= Puttershoek), hiervandaan boog de dijk naar het zuiden, langs Maasdam, naar Strijen, richting zuidoost naar (Hoge) Zwaluwe. De zuidelijke dijk liep (oostwaarts) over Geertruidenberg, langs de oude Langstraatse Winterdijk (Raamsdonk, Waspik) weer naar Hedikhuizen.

Het waterschap stond onder persoonlijke leiding van de Graaf van Holland (na uitbreiding met Heusden 1274, Altena 1399 en Strijen 1394) Het was van alle middeleeuwse waterschappen het verst ontwikkeld 2).

Romeinse tijd

Uiteraard dateert de bewoning van deze streken van vroegere datum, met name het oostelijke deel kende in de Romeinse tijd een intensieve bewoning 3). Ook werd het gebied doorsneden door een drietal Romeinse heirwegen 4), de wegen: Voorburg-Dordrecht-Almsvoet-Genderen-Nijmegen; Breda-Geertruidenberg-Almsvoet-Giessen dam-Meerkerk-Utrecht; en Tilburg-Doeveren-Genderen-Woudrichem-Gorinchem-Meerkerk-Utrecht.

Men vermoedt, dat met name bij Almsvoet, vroeger een belangrijk castrum gelegen moet hebben, en wel het op de Peutinger Kaart voorkomende Caspingivm 5).

Middeleeuwen

Afgezien van de bewoning in het oosten (Land van Heusden en Altena), alsmede van Dordrecht (in 837 Thuredricht) en Strijen (in de 7e eeuw reeds bekend), waren deze gebieden in de 11e eeuw, toen ze door Dirk III van Holland aan de Bisschop van Utrecht ontnomen werden, vrijwel onbewoond, en bestond het landschap vrijwel alleen uit moerassen en woudgebieden (Woudrichem=woud rijkheim; Altena=Holthena; Merwede=meerwoude).

Nadat men in de 12e en 13e eeuw begonnen was het gebied in cultuur te brengen, vond rond 1250 de vereniging plaats tot de eigenlijke Grote- of Zuidhollandsche Waard (zie boven).

DE GROOTE- OF SINT ELIZABETHSVLOED VAN 18 OP 19 NOVEMBER 1421

Voor de vloed van 1421

Voordat de Grote- of Sint Elizabethsvloed plaats vond, zijn er eerst enige oorzaken aan te wijzen, die de bakermat konden leggen voor de omvang van de ramp.

Allereerst werden dedijken ongunstig beïnvloed door het uitmoeren van de veenwildernissen 6). Dit "darinck delven" geschiedde i.v.m. het transport, meestal vlak achter de dijk (dikwijls der enige wegen in die tijd), of zelfs in het buitendijkse voorland. Na het uitmoeren trok de bevolking weg, waardoor de dijken niet meer onderhouden werden, en zodoende vervielen.

De "moerneringhe" werd in het zuiden meer terwille van de zoutwinning, dan voor brandstof bedreven. In 1375 vaardigde Albrecht van Beieren (Graaf van Holland) een verbod uit, het moeren binnen 4 km van de dijk te staken. In 1404 werd dit verbod voor der gehele waard van kracht.

Een tweede oorzaak vormde het Maaswater, dat sinds 1250 naar Woudrichem stroomde (i.v.m. afsluiting Maas bij Hedikhuizen), waar het zich verenigde met het Waal- en Lingewater. Door het nauwe winterbed van de Mwerwede boven Dordrecht en de toegenomen waterafvoer van de Waal, waren de oorzaken van de vele overstromingen van zowel de Groote Waard als de Alblasserwaard (bv in 1287, 1288, 1374, 1376, 1377) wel duidelijk. Doorbraken van de Groter Waard vonden met name plaats bij Werkendam (in het noorden) en bij Broek (in het zuidwesten, gelegen tussen Strijen en Wielrecht).

Als derde oorzaak kunnen we de verwaarlozing van de dijken tengevolge van de geleverde strijd tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Geertruidenberg, Dordrecht en Gorinchem stonden konstant tegenover elkaar (ook al, of juist door de handelsbelangen van deze steden).

De Vloed

In de nacht van 18 op 19 november 1421 brak de dijk bij Broek in enkele dagen later gevolgd door de Merwededijk bij Werkendam. Hierdoor ging het waalwater door de waard naar het zuidwesten stromen, de dijken (die deels op veen rustten) sloegen steeds meer weg, langzaam ontstond een grote binnenzee.

Ofschoon de ramp een grote omvang had, was de Waard niet van de ene dag op de andere verdwenen. Dit blijkt wel uit het feit, dat de dijk bij Broek in 1422 weer ggdicht werd (dovh het zelfder jaar weer doorbrak). Het verdwijnen van 72 dorpen en het vallen van 100.000 doden zal dan ook naar het rijk der fabelen verwezen die nen te worden 7). Langzamerhand zijn een twintigtal dorpen onbewoonbaar geworden, het klooster Eemstein bijvoorbeeld werd pas na 1423 ontruimd 8).

Bewaard voor het nageslacht bleven wel de verhalen, zoals van het kind Beatrijs, dat door de vloed in haar wieg werd weggedreven, en welke wieg door een poes in evenwicht werd gehouden. De plaats waar wieg, kind en poes aanspoelde staat nu nog bekend als Kinderdijk.

WELKE DORPEN ZIJN VERDWENEN?

Buiten het twintigtal dorpen, dat definitief van de kaart verdwenen is, zijn een (groter) aantal dorpen getroffen (misschien 72) deze werden echter vroeg of laat na de ramp weer betrokken. Het getroffen gebied strekte zich uit tot voor 's-Hertogenbosch in het zuidoosten. Plaatsen als Sprang-Capelle, Giessen, Rijswijk enz werden direkt na de ramp weer betrokken, andere plaatsen zoals Werkendam, Nieuwendijk, Dussen, Drimmelen, Strijen, Maasdam werden later weer betrokken. Dorpen als Wioldrecht en Dubbel dam werden pas na lange tijd hersticht, en op een andere plaats (Wioldrecht lag oorspr. tien kilometer verder naar het zuiden) Definitief verdwenen:

Houweningen, ook wel Botteskerk genoemd, gelegen aan de Merwede dijk tegenover Giessendam, de plaats wordt als Houg ninke reeds in 1105 vermeld. De naam is nog terug te vinden in de Houweningen Diep (tussen Beneden Merwede en Nieuwe Merwede).

Sliedrecht, gelegen tegenover het huidige Sliedrecht, destijds Oversliedrecht geheten. De heren van Oversliedrecht gaven Sliedrecht in de 13e eeuw uit als leen verdeeld in 2 ambachten; Kort- en Lang Ambacht. Tot 1970 behoorden deze gebieden (de naam Kort- en Lang Ambacht bestaan nog) tot de gemeente Sliedrecht (nu samen met voorm. gemeente Dubbeldam naar Dordrecht)

Kraaienstein tussen Sliedrecht en Merwede (naar de nog bestaande ruïne van het slot ter Merwe) lag aan de Merwededijk het slot Kraaienstein, gelegen tegenover de tol Niemantsvriend. De naam Kraaienstein is nog terug te vinden in een hier gelegen polder (bij de Baanhoekbrug).

Thielradeskerk, ook wel Toloysen of Dubble(naar Dubbel), gelegen aan de Dubbel (Nz) en de Graaf. De naam Toloysen is nog terug te vinden in de Alloyzenpolder (gelegen tussen Dubbeldam en Kop van het Land)

Almsvoet gelegen aan de Maas (Nz), westelijk van de monding van de Alm. Hier zou vroeger het romeinse castrum Caspringium gesitueerd zijn geweest (nu Biesbos, daar waar de Beverst in het Gat van de Noorderklip uitmondt)

Eenkerk (optie Alm) gelegen aan de Alm ten zuiden van Werkendam, het gebied omvatte ook het klooster Eenstein (pas in 1423 verlaten), te situeren in de Biesbospolder Nelismannenwaard Arntswaard (optie Mase) ook wel Herradeskerke, gelegen aan de Maas (Nz) tegenover de uitmonding van de Donge.

Muilkerk en Munsterkerk twee kerkdorpen, gelegen aan de Dussen, in de huidige gemeente Dussen. Het slot Dussen (uit 1390) werd direkt na de ramp herstelt (tgw gemeentehuis van Dussen).

In de Tiesselindwaard (tussen Dubbel en Maas) lagen: Maasdam (nog bestaand) alsmede de buurtschappen Hoeke (Puttershoek) en De Mijl (ook nog bestaand). Verdwenen zijn:

Wolbrantskerke, gelegen aan de Dubbel (Zz) en Zijdewind.

Tiesselinskerk (in heerlijkheid Oudeland), gelegen aan de Maas (Nz) en Zijdewind. Naangeefster aan de Waard?

Erkentrudenkerke (gelegen in de Genemanspolre), aan de Maas (Nz) tegenover het kerkdorp Dubbelmonde

→
Leiderkerk (in het Leiderambacht), ten oosten van Maasdam en ten zuiden van Hoeke gelegen.

Buitendijks kende de Tiesselinswaard nog het dorp Scobbende, gelegen in het Scobbe- en Everokkersambacht.

Ten zuiden van de Maas zijn verdwenen:

Dubbelmonde, gelegen aan de Maas tegenover de splitsing met de Dubbel. Het gebied van Dubbelmonde scheen ook Zwaluwe te omvatten.

Almmonde gelegen aan de Maas, tegenover de uitmonding van de Alm Twintighoven, juiste plaats onbekend. Gebied lag tussen dat van Wioldrecht en Dubbelmonde.

Wioldrecht ontleend haar naam aan het riviertje de Wiele, waar- aan het gelegen was. De naam Wioldrecht is overgegaan op een buurtschap dicht bij Dordrecht.

Brock gelegen zw van Strijen.

Het jusite aantal verdwenen dorpen zal altijd wel onopgehelderd blijven, er zijn nl nog meer namen bekend, zoals blijkt uit de kaart van de Gr- of Zuidhollandsche Waard vóór de St Elizabethsvloed, welke getekend werd naar oude kaarten van: N.Diert (1665) F.Schoonenburgh (1719), P.A.Ketelaar (1751) en A.v.d.Linden (1770). hierop worden o.a. ook nog vermeld:

Herderwaarde, 't Sijsterbakn Wijdij, Datmoer, Drijmele, Slekken burg, Almstein, Klooster(v)oortn Kruyskerk. 9)

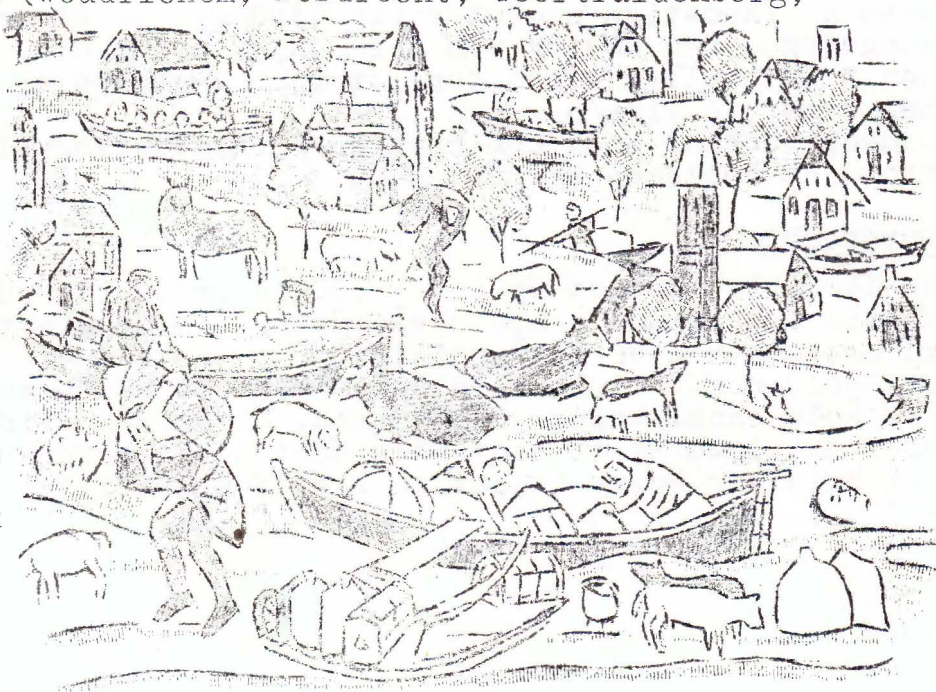
Ook was er volgens de kaart van de Alblasserwaard uit 1277 een slot Eemsteyn bekend, gelegen aan het riviertje de Eem. 10)

Het aantal doden is uiteraard ook moeilijk te bepalen, al zullen het er nooit 100.000 zijn geweest. Nederland telde toen ca 500.000 inwoners. Het getroffen gebied zal echter niet veel meer inwoners dan 10.000 hebben gehad (was tussen Merwede en Maas, vrij dichtbevolkt, gezien het grote aantal dorpen, maar tussen Maas en zuidelijke dijk vrijwel onbewoond). Bovendien kende het gebied zelf geen steden, deze waren n.l. allemaal aan de randen van de waard gelegen (Woudrichem, Dordrecht, Geertruidenberg, Waalwijk, Heusden)

- o -

Rechterpaneel (onder kant) v.e. voorstelling van de vloed, zoals deze in het Rijksmuseum te Amsterdam hangt.

Op de voorgrond enkele vluchtelingen met hun bagage, in het water enige slachtoffers. De schilder is waarsch de Meester van Rhenen, het werk dateert van ± 1475.

HEROVERING VAN HET LAND OP HET WATER

Aanvankelijk leverde dit nogal problemen op, enerzijds als gevolg van de nog steeds heersende twisten tussen de Hoeken en de Kabeljauwen, anderzijds het vruchteloze herstel direkt na de overstroming (zie Broek).

Het eerst ving men met herstelwerkzaamheden aan in de Langstraat die tot voorbij Vlijmen was overstroomd. De nieuwe dijk kwam één kilometer ten zuiden van de oude dijk te liggen. Deze nieuwe Langstraatse Dijk kwam in 1465 gereed, rond de stad Zevenbergen begon men reeds in 1446 met de bedijkingen. De zeedijk tussen Hoge Zwaluwe en Geertruidenberg werd in 1465 aangelegd aangelegd. Hiermee was de zuidelijke waterkering voltooid, met dat verschil dat het niet meer het welwater uit de ten zuiden van de voormalige Waard gelegen zandgronden had te keren, maar diende voor het keren van het zeewater uit het noorden en westen.

Het Land van Altena

Het land van Altena, vroeger enige tientallen kilometers van zee gelegen werd nu kustgebied. Heusden bijvoorbeeld werd in 1436 door het zoute water bedreigd.

In 1461 vond de aanleg plaats van de westelijke zeedijk, lopende van Werkendam-Schans-De Tol-Uppelse Dijk-Almkerk-Dussen-Drangelen naar de oude, nog bestaande Noorder Maasdijk.

Door op- en aanwas, werd het in 1640 mogelijk een nieuwe westelijker gelegen zeedijk op te werpen, lopende van Werkendam-Kille-Nieuwendijk (gelegen op de plaats van het vroegere Nieuwerkerken optie Alm)-Hank-Dussen.

In het westen

De oude dijk van Puttershoek over Maasdam naar Strijen was bewaard gebleven, alleen moest de dijk nu dienen als waterkering van de binnenzee die ten oosten van deze dijk ontstaan was, terwijl hij oorspronkelijk opgeworpen was tegen het uit het westen afkomstige zeewater (in 1358 was de St-Anthonie polder aangelegd, ten westen van deze dijk, zodat deze functie was komen te vervallen). Het dorp Strijen kwam echter onbeschut tegen het water te liggen.

Langszamerhand vond ook hier weer inpoldering plaats, en ontstond de Hoeksche Waard.

Dordrecht

Na 1421 bleef Dordt op een+ 100 ha groot eilandje liggen. Pas in de 16e eeuw vond de opwas van platen en gorzen ten zuiden en ten zuidoosten van de stad plaats.

Dit gold ook voor de zuidrand van de Merwede, waar in de 16e en 17e eeuw aanslibbing plaats vond. Als herinnering aan de tijden voor de vloed staat hier (ten oosten van Dordrecht) de ruïne van het Huis ter Merwe (naast de Dordtse Elektrische Centrale).

DE BIESBOSCH

De grote zeeinham, die tussen de herwonnen gebieden overbleef, groeide langzaam, door het vormen van opwassen, schorren en slikken, dicht. De ontstane platen en eilandjes raakten begroeid met biezten, waardoor de naam Biesbos verklaard zou zijn (Er was waarschijnlijk echter, ten zuidoosten van Dordrecht, reeds voor de vloed, een gebied bekend onder de naam Biesbosch).

Wonderlijk genoeg hernam de rivier de Maas niet haar oude loop naar het westen. Ook de Merwede bleef haar loop richting Dordrecht volgen (De Alblasserwaard bleef dan ook niet van overstromingen gevrijwaard)

Dordrecht begon na 1531 met de beteugeling van killen, om zodoen de een betere bevaarbaarheid van de Merwede en Oude Maas te verkrijgen (noodzakelijk voor de handel van Dordt), hiermee ving een strijd met de andere, concurrerende, haven- en handelssteden Rotterdam en Gorkum.

Na overstromingen in 1820 werd besloten tot: het normaliseren van de Beneden Merwede, door het beteugelen van de killen langs de linkeroever van de Beneden Merwede, alsmede door het afsluiten van het Wantij aan één zijde; het vormen van de Nieuwe Merwede (rond 1850 gerealiseerd) uit een aantal killen zoals Het Gat van de Oude Wiel, Westkil en Gat van de Kielen; aanleg van de dijk Werkendam-Deeneplaat (bij Hollands Diep)-Anna Jacominaplaat. Na 1883 werd gestreeft naar volledige scheiding van de Maas en de Waal, door: Het graven van de Bergsche Maas naar Amer en het afdammen van de Maas naar Woudrichem bij Andel.

Door deze maatregelen werd het gebied van de Brabantse Biesbos afgegrenst.

Aanvankelijk woest gebied, vonden er, met name in de 19e eeuw in polderingen plaats, meestal kleine, geïsoleerde polderdijtjes, omgeven door vrij lage kaden, zodat ze bij hoge waterstanden geregeld onderliepen (o.a. in 1965). De bevolking is dan ook zeer gering: in 1890 + 450 inwoners, in 1950 + 700 inwoners, in 1970 + 1500 inw, vallende onder de gemeenten: Werkendam, Dussen, Maden en Drimmelen. 6500 ha zijn ingepolderd, 1600ha wordt ingenomen door rietgorzen en bieztenplaten, 1200ha door groendgronden en schorren.

De ondergang van de Biesbos staat echter voor de deur. Is de schoonheid van buitenaf reeds bedreigd door de enorme centrales van Dordrecht en Geertruidenberg, die overal weer te zien zijn, met de daarbij horende hoogspanningsmasten met kabels, die het gebied doorkruisen. Ook van binnenuit ondergaat de Biesbos veranderingen, zoals de ruilverkavelings- en waterbouwwerken in het oostelijke deel, terwijl in de toekomst plannen bestaan, om grote spaarbekkens te creëren voor het Rotterdamse drinkwaterbedrijf. De veranderingen van het fysisch milieu, ten gevolge van de afsluiting van het Haringvliet, worden in deze SC Special uitvoerig belicht door onze gastschrijver, dhr G.H.J. de Kroon.

Voor deze SC-special hebben we als gast dhr G.H.J. de Kroon aangezocht. Dhr de Kroon geniet regionale bekendheid vanwege zijn natuurbeschrijvingen, en met name vanwege zijn strijd om het behoud van het Gorkumse natuurgebied de Avelingen. In deze SC worden door hem de veranderingen van de flora van de Biesbos, ontstaan tengevolge van de Afsluiting van het Haringvliet, onder de loupe genomen.

De ademhaling van de zee - eb en vloed - is langs de stroomgeul van de Boven Merwede nauwelijks meer merkbaar. Op 2 november 1970 werden de Haringvlietsluizen in werking gesteld, waardoor de vloedgolf niet meer het Haringvliet, resp. Hollands Diep kon bereiken. Vanaf die tijd bleef het water als het ware zo laag, dat een groot gedeelte van het uiterwaardengebied - met name de zgn getijdenzone - niet meer werd overspoeld.

De laagste slikken bleven nu voorgoed onder water en de slikken die boven de nieuwe rivierwaterstand kwamen te liggen verzandden omdat van de aangrenzende strandwallen en zandplaten zand werd aangewoerd door de wind.

Uitwateringsgeulen en kreken nabij de rivier waren binnen vier weken in de uitmonding volledig volgeslibt en/of verzand.

Ondanks het koude seizoen droogde de bodem van slikken, de al of niet gemaaide rietgorzen en ruigten toch uit, zodat in de winter reeds krimpscheuren waren te zien. De rietgorzen konden te voet met gemak worden doorkruist behoudens enkele modderige greppels of kwelplekken. Er werd zelfs op plaatsen met de maaimachine riet gemaaid, wat nooit eerder voorkwam. De grienden die veelal vloedbossen waren bleven droog. Hoge rivierwaterstanden kwamen in de winter van 70/71 niet voor, zodat incidentele overstromingen achterwege bleven. Dat was echter voor talrijke zaden van allerlei plantesoorten een toevallige voordelige milieufactord, deze konden daardoor immers ongestoord ontkiemen. De op het getij afgestemde plantengroei ging dan ook qua samenstelling direct in het voorjaar van dit jaar veranderen. De gemaaide rietgorzen - de rietplantages met in het voorjaar de zo rijke dotterbloei - waren reeds wat ingeklonken, en tussen dotters en bittere veldkers was al direct een ijlere rietgroei te constateren omdat overspoeling door vloedwater uitbleef. Allerlei kiemplanten waren te onderscheiden. De frappantste is tot nu toe wel de opslag van vlier. De vlierzaden zijn in de rietgorzen verspreid door de spreuwen die voor en na het broedseizoen in rietgorzen pleegden te roesten. Het gevolg zal zijn dat op vele plaatsen waar de rietgorzen worden gelaten voor wat ze zijn - dus waar maaien en begrazing achterwege blijft - bossages zullen verrijzen.

De enigszins verzande en ingedroogde slikken raakten vrij snel begroeid met allerlei plantesoorten, in sommige gevallen zelfs nogal explosief. Dit in tegenstelling tot de pure zandplateau's. Op de slibhoudende tot slibrijke gronden vestigden zich veelal stikstofminnende planten zoals o.a. Ridder-, Moeras- en Zeezuring veel Ganzevoetachtigen, Duizendknoopachtigen, Blaartrekkende boterbloem, Zwarte nachtschade, Tomaat en Grote Weegbree. Een opvallende verschijning was Moerasandijvie op de slikkige bodems met stikstofverbindingen. In de zomer was het vooral de kleurige bloei van Kattestaarten die massaal op sommige plaatsen voorkwamen. Dit waren voorheen vnl opvallende verschijningen op kribben en strekdammen.

Een eigenaardige vondst was op velerlei plaatsen de Zulte- of Zeeaster, vanwege de waterverontreiniging, met name de verzilting en het uitblijven van het getij. Ook zeldzame planten kwamen voor als Slijkgroen op uitdrogende lage, voormalige zandige stroomgronden met een opgedroogd slikkorstje. Vlooienvrucht en Engelse Alant op zandige, voormalige stroomgronden resp. oevers met een hoge grondwaterstand.

De rietvegetaties langs de waterkanten floreerden heel goed, en er was reeds een verplaatsing van rietgroei te constateren naar lager gelegen vochtige tot onder water gelegen gronden. De lengte en dikte van het riet is korter dan voorheen.

De vloedkommen achter de strandwallen waren goed begaanbaar, terwijl de Lisdoddegroei concurrentie ondervond van o.a. Bitterzoet.

Van de griendbossen vertoonden de gehakte percelen over het algemeen al een zeer ruige begroeiing waar in de hoogzomer geen door komen meer aan was. Diverse Kruisbloemigen kwamen zeer explosief voor. In grienden met 2 tot 4 jarige houtopstanden is niet zoveel veranderd alhoewel de typische getijdenflora der lage grienden of vloedbossen het zonder periodieke overstroming niet zal redden vanwege het nogal zeer explosieve voorkomen van o.a. Grote Brandnetel.

Doordat de vloedgolf nog via de Nieuwe Waterweg binnen kan dringen, is er een waterstandverschil van gemiddeld 40 cm. Twee keer per etmaal. Hierdoor is er nu een zeer smalle, 1 m brede strook langs de rivieroever en secundaire open wateren, die als getijdenstroomzone kan worden aangemerkt. Het is slechts een karige afspiegeling van het land van het levende water.

De voordelig gelegen natte zandige gronden, vertonen reeds Biezengroei, terwijl het zgn Nopjeswier nog op tal van plaatsen voorkomt.

Tenslotte zijn er in de secundaire open wateren weinig planten gevonden. De reeds op plaatsen groeiende Gele Plomp groeiden en bleeiden florisant. Kwalitatief is het water slecht vanwege de waterverontreiniging, terwijl op velerlei ondiepe plaatsen methaangas aan de onder water gelegen bodem ontsnapte. Dit werkt tezamen o.a. bijzonder verarmend op de fauna.

Al met al kan gezegd worden dat het wegvallen van het getij, zoals dat er vroeger was, een verarming teweeg heeft gebracht, ondanks zeer interessante floristische aspecten.

A hand-drawn map of the Dordrecht area, showing the Maas river and surrounding districts. The map includes labels for 'DORDRECHTSE WEERD', 'ALTENA', 'HEUS', 'WIELE WAARD', 'ZUID HOLLANDSCHE WAARD', 'BRA', 'DONSE', and 'BANT'. It also shows the 'MAAS' river and 'ZWIJLWEE' canal. Numerous small place names and landmarks are marked, such as 'Dordrechtse Weerd', 'Altena', 'Heus', 'Wiele Waard', 'Zuid Hollandse Waard', 'Bra', 'Donse', and 'Bant'. The map is drawn in a sketchy, hand-drawn style with various lines representing roads, rivers, and boundaries.

Aa= Aalburg	Eh= Emminkhoven	Lk= Leiderkerk	Sd=Swindrecht
Ad= Andel	Ek= Eemkerk o A	Md= Meduwe	Sw=Sleeuwijk
Ak= Almkerk	Er= Erkenstruden	Mk= Munsterkerk	Tk=Thielrades
Am= Almonde	-kerke	Ml= Muilkerk	-kerk
At= Altena	Es= Eemstein	Ms= Maasdam	Ts=Tiesselins
Av= Almsvoet	Et= Eten	Mw= Merwe	-kerk
Aw= Arntswaard	G = Geertruiden	Nk= Nieuwerkerk	Tw=Twintigh.
(Herradeskerk)	-berg	Os= Overslie-	Uw=Uitwijk
Br= Broek	Gd= Genderen	dracht	Vn=Veen
Bb= Babiloniënbroek	Gm= Gorinchem	Pp= Papendrecht	W=Woudrichem
Dn= Dordrecht	Gs= Giesen	Rd= Raamsdonk	Wd=Werkendam
Dm= Drimelen	H = Heusden	Rw= Rijswijk	Wl=Wieldrecht
Dr= Drongelen	Hb= Heesbeen	Sh= Standhazen	Wb=Wolbrants-
Ds= Dussen	Hv= Hardingsveld	Sl= Sliedrecht	kerke
Dv= Doeveren	Hw= Houweningen	St= Strijen	Wk=Wijk
DW= De Werken	Kr= Kraaijenstijn	Sc= Scobbende	Wh=Waardhuizen
Wp= Waspik	Ww= Waalwijk	Zw= Zwaluwe	

Noten: 1) Fockema Andreae, S.J. Geschiedenis der Cartografie(1947) ringdijk reeds vóór 1230 gevormd. 2) zie L, administratief centrum van het waterschap was Geertruidenberg. 3) Oud Gorcum Varia 1963; romeinse woongronden te: Aalburg, Heesbeen, Genderen, Andel, Giesen, Veen. 4) Zie Oud Gorcum Varia 1963. 5) zie S6 1, I, pag 9, 10. 6) toestand der dijken, bestudeerd door J.H. Hingman. 7) volgens Ramaer. 8) tgw Nelismannenwaard. 9) kaart afgedrukt in "Biesbosch niet langer een bos van biezén" 10) zie NJBG archief krt Alblas-serwaard 1277, n

Literatuur: Handboek der Geografie van Nederland deel IV, Zwolle 1954, hoofdstuk De Biesbosch, F.Landmeter; De Biesbosch niet langer een bos van biezten, A.van't Hoff, W.Jansen, C.J.v.Roosendaal C.W.Rijkhoek; Oud Gorcum Varia 1963; Ons eigen erf, W.W.Reys, Baarn 1960; Prisma toeristengids Noord- en Zuidholland, 1969; Elsevier reisgids Noord-Brabant en Limburg, 1966.n

Natuursteenhandel

V. de GROOT & zn

Handelskade 5

Gorinchem

VOOR EEN GOED BOEK OF REISGIDS
NAAR BOEKHANDEL:

fa J.H.KNIERUM

Gasthuisstraat 31

fa A.B.v.d.NADORT

Langendijk 42

fa N.H.STEIN

Westwagenstraat 7

Als speciaalzaak in bedrijfs-
kleding brengen wij

VOOR IEDER VAK
HET JUISTE PAK

Ook voor

VERPLEEGSTERSUITZETTEN

MAGAZIJN

"DE WERKMAN"

Langendijk 10 - tel 2789

DO WIGO DO

Voor Portable's,

Stereogrammofoons

Westwagenstraat 78

(TEL. 3186)

"de Platenjager"

PLAATJESARTIKELEN

-o-

HANDEL IN GEBRUIKTE

GRAMMOFOON PLATEN

-o-

Prijzen liggen ver beneden
de helft van de newprijs

-o-

LUISTEREN AAN DE DISCOBAR:

-o-

(Advertenties)

TEUNIS VAN ANDEL GORINCHEM

* O L I E P R O D U K T E N

haardolie - huisbrandolie - gasolie -
benzine - motorolie - smeermiddelen - enz

* H E R L I - C H E M I E

zuinige, zelfwerkende industriële
reinigingsprodukten voor elk
vervuilingsprobleem.

I M P O R T - E X P O R T - G R O O T & K L E I N H A N D E L

M E E R D A N 1 5 0 J A A R G E L E D E N

werden de eerste spaarbanken opgericht. Tot nut van 't Algemeen. Als BONDSSPAARBANKEN zijn het nu spaarinstellingen die bij de tijd zijn. Zo gaan een rijke historie en een moderne visie harmonieus samen. En nog altijd tot Nut van 't Algemeen. Met een dienstbetoon, dat zich uitstrekt van het babyboekje tot de inning van het ouderdomspensioen.

Tussen de wieg en het pensioen liggen vele interessante spaarmogelijkheden. De Zilvervlootspaarregeling bijvoorbeeld 10 % premie over gespaard bedrag + rente.

Ga eens inlichtingen vragen bij de

BONDSSPAARBANK

Hoofdkantoor: Arkelstraat 37 GORINCHEM. Bijkantoren in Gorinchem: Kon. Wilhelminalaan 62 en Gildenweg 135. GELDERMALEN: Pr Bernhard laan 2, LEERDAM: Meent 4. Zittingen in HARDINXVELD/GIESSENDAM